

УДК: 392.12:314,1“16”

Ігор Сердюк (м. Полтава)

БАБА-ПОВИТУХА У РАННЬОМОДЕРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ (за даними статистичних джерел та етнографічних досліджень)

На основі історико-демографічного аналізу даних Румянцевського опису міста Стародуба та етнографічних матеріалів вивчається місце і роль повитух у ранньомодерному соціумі, їх чисельність, вік, заняття, прибутки. Співставляється інформація статистичного джерела і етнографічних досліджень.

Ключові слова: баба, Генеральний опис Малоросії, діти, пологи, Стародуб.

У сучасній українській історичній науці відбуваються активні процеси розробки і застосування нових теоретичних засад, методологічних підходів і методик дослідження. У зв'язку з цим вчені радіють появі нових проблем, напрямків, або ж, навпаки, констатують кризу в історіописанні¹. Історики-постмодерністи, на теоретичному рівні заперечуючи можливість достовірного знання про минуле, на практиці намагаються його реконструювати. Хоча такі реконструкції, на думку голландського теоретика історії Франка Анкерсміта, є скоріше інтерпретаціями, оскільки сьогодні кількість фахівців, що вивчають минуле, перевищує загальну кількість істориків від Геродота до 1960 року².

Значне число фахівців збільшує чисельність підходів до тлумачення джерела, знаходить нові об'єкти і окреслює нові напрями досліджень. Сьогодні українські історики все більше уваги приділяють історії повсякдення, ментальності, тілесності, уявлень, історичній антропології, демографії, гендерним дослідженням тощо. Історія все більше поєднується з іншими дисциплінами, і дослідник до традиційних історичних методів додає методи соціології, етнології, антропології, психології, географії³. Цього не уникнути як у дослідженнях на зразок праць Фернана Броделя^{*}, так і

при вивченні життя та світоглядних уявлень якого-небудь “українського Менокіо”^{**}.

Особисто нас цікавить ранньомодерна доба, а конкретніше — демографічні характеристики міського населення Лівобережної України в другій половині XVIII ст. Застосовуючи методи демографії до аналізу статистичних джерел, ми можемо визначити показники народжуваності, плідності, шлюбності, смертності, однак ці показники потрібно інтерпретувати. Тобто треба дослідити демографічну поведінку людей, які жили більш ніж за два століття до нас, їхнє ставлення до життя і смерті, моральні і суспільні норми, традиційну поведінку і девіації тощо. Оскільки цифри не дають інформації про це, ми звертаємось до тодішньої літератури, мистецтва, фольклору, етнографічних даних. З іншого боку, застосування методик на зразок демографічних може знадобитися і при вивченні проблем, що традиційно належали до царини народознавчих студій.

Керуючись цим підходом, ми спробуємо дослідити таке явище, як бабування у ранньомодерному міському суспільстві Лівобережної України. В умовах велетенської дитячої смертності та відсутності лікарського нагляду від

^{*} Маємо на увазі його узагальнюючу працю з економіки доіндустріальної Європи “Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.”, або ж масштабне дослідження “Что такое Франция?”, у якому видатний французький історик розглянув минуле своєї країни “в свете различных наук о человеке”. Див. докл.: Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. Том 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. — К.: Основи, 1995. — 543 с.; Його ж. Что такое Франция? Книга вторая: Люди и вещи, ч. 1. — Пер. с фр. М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1995. — 244с.

^{**} Італійський мельник Домініко Скандела на прізвисько Менокіо був спалений інквізицією, як еретик. Він став головним героєм праці Карло Гинзбурга “Сир і хробаки” [8], яка вважається взірцем мікrohrісторичних досліджень. Відомий італійський історик за даними матеріалів двох судових процесів, документів про господарську діяльність мельника, переліком прочитаних ним книг і рядками, написаними Менокіо, дослідив його світогляд, почуття, фантазії, потяги. За висловом автора він частково реконструював “народну культуру”. Див. докл.: Гинзбург К. Сир и черви. Картина мира одного мельника, жившего в XVI в. / Пер. с итал. М. Л. Андреева, М. Н. Архангельской. — М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2000. — 272 с.

діяльності повитух значною мірою залежала не лише успішність пологів, а й те, чи виживе дитина у перші дні після народження, а також життя матері. Єдину допомогу їм могла надати баба, так у той час називали жінку, яка хоч раз приймала пологи. Наприклад, за словником В. Даля один з варіантів тлумачення цього терміна — “*повитуха, повивальня бабка*”⁴. У довіднику “Знаки української культури” баба — “... жінка, що приймала дітей під час пологів...”⁵. В різних регіонах України повитух могли називати по-різному. У північних районах говорили “баба”, “бабка”, в Середньому Подніпров’ї — “*пупорізка*”, “*породільна*”⁶.

Особливості бабування вивчалися у етнографічних студіях другої половини ХІХ — поч. ХХ ст. Здебільшого бабі не присвячувалося окремого дослідження, наприклад, Марко Грушевський розповідав про бабування у контексті вивчення дитинства⁷, у цьому ж ракурсі баба фігурує у статтях Миколи Сумцова⁸. Етнографи І. Беньковський⁹, А. Малинка¹⁰, В. Ястребов¹¹ писали про бабу, вивчаючи обрядовість, пов’язану з народженням дитини. Це ґрунтовні, вагомі дослідження, однак вони не розповідають, скажімо, про чисельність бабів в населенні, число пологів, які їм, ймовірно, доводилося приймати. Етнографічні студії вказують суспільні вимоги до бабів, однак не говорять, наскільки вони відповідали таким вимогам, зрештою, вони оперують даними другої половини ХІХ ст., які, незважаючи на консерватизм тогочасних звичаїв, могли змінитися за сто років. Якщо ж говорити про останні історичні дослідження, то баба фігурує у праці Володимира Маслійчука, присвяченій дітовбивству. Український історик відмітив важливу роль баби не лише в акті пологів, а й у подальшій долі дитини і матері¹².

Оскільки повитухами були жінки, серед статистичних джерел другої половини ХVІІІ ст. ми вибрали те, яке обліковує поряд з чоловічим і жіноче населення — Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 рр. Це перепис населення і господарства Лівобережної України, що проводився у 1765–1769 роках за указом Катерини ІІ. Його організацією та проведенням на території Гетьманщини займалася Друга Малоросійська колегія на чолі з президентом колегії генерал-губернатором Петром Румянцевим.

Механізм проведення перепису, масштаби й зміст роблять його унікальним джерелом ін-

формації для вивчення різних сторін життя населення Лівобережжя другої половини ХVІІІ ст. 969 книг опису зосереджують відомості про 3,5 тис. населених пунктів і їх жителів¹³. На думку вчених, він був найповнішим серед тих, що раніше проводилися в Гетьманщині¹⁴. Щоправда, поселення по-різному представлені в джерелі, оскільки документи перепису окремих населених пунктів майже повністю втрачені. У своїй статті спробуємо проаналізувати матеріали Генерального опису Стародуба — значного полкового міста, економічного і адміністративного центру, опис якого зберігся порівняно добре, крім того, дане джерело чітко виділяє повитух з решти жіночого населення вказівкою “баба”, яка робилася перед ім’ям жінки.

Матеріали перепису міста Стародуба знаходяться у книгах 71, 72, 73, 74, 78, 81, 82, 124, 147, 148а, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України в м. Київ у фонді № 57. Дослідники опису поділяють його документи на три групи: 1) матеріали про проведення і організацію опису у полках; 2) відомості про міста, населення і домогосподарства; 3) документи, що підтверджують права власників на нерухоме майно, купчі, гетьманські універсали, царські грамоти, тощо¹⁵. Для вивчення демографії населення міст, найбільш корисними є матеріали другої групи, які складаються з чернеток та чистовика.

Чистовики, що містяться у книзі 148а, датуються 1766 роком. Вони оформлені у вигляді таблиці на звороті кожного аркуша і додатку до нього на лицьовому боці наступного. З лівого боку кожної таблиці записані: номер двору, назва вулиці, далі — окремі графи для будівель: помешкань господарів та наймитів, комор, конюшень, сараїв. У графі “чини та імена” вказувалося прізвище, ім’я власника двору чи глави родини, його соціальна приналежність. Нижче записувалися дружина і діти — спочатку хлопці, потім — дівчата. Далі переписувалася решта мешканців двору. Зазвичай це були родичі чи наймити. У джерелі чітко простежуються родинні зв’язки мешканців двору. Окремими графами записані вік та стан їхнього здоров’я. У лицевій частині зафіксовані права володіння двором, яким шляхом придбаний, прибутки та заняття господарів. Загалом інформація подана чітко, лаконічно, дані уніфіковані, що значно полегшує їхню обробку.

У чистовому варіанті опису міститься демографічна інформація про 4210 жителів Стародуба, з них налічуємо 2015 чоловіків і 2195 жінок. Терміном “баба” у джерелі позначено вісім жінок різного віку, які становили 0,4 % жіночого населення міста. Тобто бабів у місті було небагато і вони повинні були встигнути на всі міські пологи.

За нашими підрахунками в той час у місті відбувалося мінімум 166 пологів на рік, тобто в середньому по 20 на бабу, однак очевидно, що вони користувалися різним попитом і мали різний авторитет. Наймолодшою з них була “баба Прасковья Миронова”, якій на час перепису виповнилося 23 роки. Вона була здоровою, наймалася по півроку за один рубль, харчі і одяг¹⁶. Можливо, вона не мала великого досвіду чи взагалі прийняла пологи випадково. Малоймовірно, щоб її кликали жінки старші, ніж вона сама. Наступною за віком була наймичка військового товариша тридцятирічна “баба Мотрона Іванова”¹⁷. Щодо іншої жінки привертає увагу формулювання “баба для обучения детей грамоте Ирина Иванова”. При цьому у дворі дітей не записано, самій Ірині виповнилося 45 років¹⁸. Наймичкою була і “баба Ховроня”, якій на час перепису виповнилося 50 років¹⁹. Решта “бабів” були літнього віку: у міщанської вдови Домни “живёт на пропитании баба Прасковья Иванова дочь” — 60 років “дряхла”²⁰. Шістдесятирічна баба Устина — “слепа и глуха”²¹. Дряхлими були вісімдесятирічні Мотрона²² та Анастасія Денисиха²³.

Ми звертаємо увагу на вік і стан здоров’я бабів, бо малоймовірно, щоб сліпа і глуха Устина приймала пологи. Мотрона та Анастасія були старими і слабкими, Параска Іванова була дряхлою. Отже, на час перепису фізично здоровими були чотири жінки, з яких одній виповнилося лише 23 роки і яка не мала достатнього досвіду. Тому ймовірно, що основну “акушерську практику” у Стародубі здійснювали 3–4 баби, які могли приймати 55 і більше пологів на рік.

Вік нам цікавий і у тому аспекті, що термін “баба” ототожнюється зі старістю, причому не лише сьогодні. За етнографічними розвідками Марка Грушевського на межі XIX–XX ст. бабами ставали жінки 45–50 років, які самі вже перестали народжувати, якщо ж баба таки народжувала дитину, то з неї всі сміялися, а дитину називали “бабинець”²⁴. Отож український етнограф називає дві необхідні якості по-

витухи — зрілий вік, який означає досвід, і народження власних дітей: “баба повинна бути досвідчена, знаюча, стара жінка”²⁵. Це було важливою умовою, оскільки баби здебільшого не передавали свої знання, а отримували їх молодими під час власних пологів. Микола Сумцов писав, що бабою могла вважатися жінка, яка народила дівчинку²⁶. За дослідженнями А. Малинки бабувати йшли ті, хто вже не міг мати дітей, здебільшого жінки літнього віку²⁷.

Генеральний опис, як джерело, що бере на облік населення незалежно від віку і статі, та вказує на родинні стосунки переписаних осіб, певною мірою дає змогу нам перевірити “наявність” власних дітей у бабів. У цьому аспекті документ теж суперечить етнографічним даним, оскільки подає безпосередню вказівку про дітей лише однієї баби з восьми. Вже знайома нам Анастасія Денисиха проживала разом зі своєю сорокарічною дочкою (вдовою) Марфою та онукою Іриною. Останній на момент перепису виповнилося 16 років, тобто коли народилася Ірина, Анастасії Денисихі було 64 роки²⁸. Можливо, саме вона бабувала на пологах у власної дочки Марфи. Відмітимо, що Денисиха була єдиною бабою, яка, за даними опису, відповідала основним критеріям названим етнографам: мала літній вік і дочку, однак на час перепису була дряхлою.

У решті випадків відомостей про дітей джерело не подає, вони могли вирости і жити окремо чи податися у найми. В даному ракурсі привертає увагу Параска Миронова. У свої 23 роки вона вже була бабою, проте дітей з нею не записано, відомостей про її чоловіка теж немає, хоча вона мала б бути заміжною (інакше її записали б як дівку)²⁹. Діти Параски (якщо вони були) не досягли повноліття*, і мали б жити з нею, або ж могли податися у найми чи в учні і жити у дворі господаря. Якщо Параска Миронова була немісцевою, то діти могли залишитися у селі, з якого вона прийшла, та джерело не вказує місце її народження, хоча зазвичай така вказівка подається.

Діти тридцятирічної Мотрони Іванової не могли залишитися в селі, бо вона походила зі

* Навіть якщо Параска одружилася у 13 років (мінімальний шлюбний вік для дівчат за Литовським статутом — розд. 6, арт. 1, та розд. 5, арт. 9. Див.: Литовський Статут 1588 р. [Електронна версія]. — Режим доступу: <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>), то на час проведення опису її дітям було не більше 9–10 років.

Стародуба, однак вказівки про них у джерелі немає³⁰. Зрештою, вони могли померти малолітніми і у зв'язку з цим припущенням постає питання, чи могла бабувати жінка, яка народила дітей, однак ці діти померли?

Якщо породілля кликала бабу, щоб отримати бодай якусь допомогу при пологах, то для чого це було потрібно самій бабі? Адже вона ризикувала життям матері і дитини. За дослідженнями Марка Грушевського *“більше бабують вони через те, що їм щось перепаде та й пошана їм од хазяїв і од людей”*³¹. Отже, перевагою бабування була винагорода (матеріальний фактор) і пошана. З іншого боку, А. Малинка, характеризуючи неодмінні риси баби, писав: *“...главное она должна быть богатой и щедрой...”*³². Поглянемо, наскільки актуальними вони були для стародубських бабів.

Очевидно, що матеріальна підтримка їм була потрібна, бо чотири з них були наймичками і заробляли до 2,5 рубля на рік, ще троє жили *“на пропитании”*³³. Ці жінки не мали власної хати і мешкали у дворах своїх господарів на *“одеже и харчах хозяйских”*. Анастасія Денисиха жила разом з дочкою-вдовою і онукою, які заробляли собі на життя пряжею, їхнє господарство трималося виключно на жіночих руках, і мало ймовірно, щоб приносило стабільний прибуток³⁴. Тобто матеріальний стан усіх стародубських бабів, відмічених у описі міста, був поганим і міг бути покращений за рахунок бабування. Платня за акушерські послуги залежала від матеріального становища сім'ї породіллі. Зазвичай вона надавалася у вигляді дарунків, наприклад, полотном на запаску і хлібом³⁵.

Роль баби в житті новонародженого не обмежувалася актом пологів, вона була важливим компонентом обрядовості, вірувань та забобон, пов'язаних з дитиною. Тому частування і подарунки баба могла отримати на родині, хрестинах, зливках, похрестинах³⁶, пострижинах³⁷. Наприклад, на зливках у містечку Мрин було прийнято частувати бабу горілкою, дарувати їй сім паляниць і ситець на спідницю³⁸. У Волинській губернії в XIX ст. у першу купіль дитині кидали срібні гроші, які забирала собі баба³⁹.

Участь у пологах та низці важливих обрядів, за етнографічними розвідками, могла забирати багато часу, тим більше якщо повитуха приймала значу кількість пологів. Стародубські баби були наймичками, і у зв'язку з цим постає запитання, як ставилися їхні гос-

подарі до бабування своїх робітниць, адже їх могли покликати до породіллі в будь-який час, навіть під час виконання якихось важливих робіт. Можливо, це враховувалося в оплаті праці таких жінок, навіть молодші з них і здорові отримували 2–2,5 рубля на рік, тоді як інші наймички за даними джерела заробляли в середньому на 1–2 рублі більше⁴⁰.

Отож бабуванням у Стародубі займалися бідні жінки, які могли мати з цього додаткові засоби до існування. В європейських містах це було окремою професією. Наприклад, у Лондоні XVIII ст. повитухи навіть видавали на продаж брошури з порадами для вагітних, згідно з тогочасними моральними нормами вони повинні були надавати однакову допомогу бідним і багатим жінкам незалежно від гононару. Однак на ділі бідна жінка могла залишитися без допомоги повитухи, як про це зазначає Морін Воллер: *“многие бедные женщины умирали просто потому, что не испытывали вмешательства повивальных бабок”*⁴¹.

У польському місті Торунь діяльність акушерок оплачувалася громадою. В міському бюджеті, починаючи з XV ст., існувала певна квота, що йшла на утримання лікарів і повитух. У 1761 році на утриманні міста була ціла медична служба: головний міський лікар, три лікарі, хірург, наглядач міських лазень, три повитухи⁴². Ці повитухи були постійними, заробляли на життя акушерством і, вочевидь, мали хоч якісь фахові знання та перебували під контролем головного лікаря, ймовірно, що вони мали цілком виправдану монополію на приймання пологів*.

У цьому відношенні породіллям і новонародженим Стародуба пощастило менше, оскільки їм доводилося мати справу з бабами, які навряд чи якимось контролювалися полковим лікарем. Їхня діяльність скоріше залежала від міських пліткарок, які могли розповсюджувати відомості про невдалі пологи та повитух-невдах. Таку бабу з часом могли перестати кликати, і тоді вона втрачала *“пошану од людей”*.

Дії баби, що ґрунтувалися переважно на власному досвіді та забобонах, могли як допомогти, так і зашкодити. Навіть лондонські бабки-повитухи, які у XVIII ст. повинні були

* Ми не маємо аналогічних відомостей про Стародуб, але, наприклад, у бюджетах Києва середини XVIII ст. видатків на лікарів і повитух не зафіксовано. Див.: Молчановскій Н. Бюджеты г. Киева въ срединѣ XVIII в. / Н. Молчановскій // Киевская старина. — 1898. — №1. — С. 64–98.

отримати ліцензію на практику, за дослідженням Морін Воллер, часто ставали причиною смерті своїх пацієнток та дітей⁴³. Ймовірно, що бабу могли звинуватити у смерті дитини, наприклад, за українськими народними віруваннями, повитусі-покійниці в домовину клали пучок різок, щоб вона відганялася від тих діток, яких не врятувала, коли бабувала⁴⁴.

Етнографи кінця XIX — початку XX ст. відмічали часом абсолютну безпорадність повитух, які весь спосіб лікування переймали від інших баб, з якими самі мали справу, коли народжували. Така баба пильнувала лише, щоб усе робилося згідно зі звичаєм, тому пологи часто закінчувалися нещасливо⁴⁵.

Якщо ж пологи закінчилися вдало, то на бабу чекала “пошана”, яка могла виявлятися у подарунках, наприклад, у містечку Мрин батьки новонародженого з року в рік на другий день Різдва і Великодня носили бабі паляниці, ковбасу, паски, крашанки⁴⁶. Така увага була необхідна, бо, за народними віруваннями, баба впливала на подальшу долю вже навіть дорослої людини⁴⁷. На неї могли скаржитися за те, що не дала щастя й долі, наприклад, у пісні, записаній П. Чубинським, хлопець перелічував обставини, які зробили його нещасним:

“А я хлопець нещасливий...

Чи така баба брала, —

Щастя долі не вгадала...”⁴⁸

Щастя людини залежало від правильних дій баби під час пологів, у традиційному суспільстві в різних народів вважалася щасливою дитина, що народилася в “сорочці” або в “чепці”. Правильним було його зберегти для дитини, наприклад, засушити і зашити в полотно чи одяг. Цей талісман мав велику силу, дарував славу, звільняв від війська тощо⁴⁹. У Німеччині повитухи крали “сорочку” для своїх дітей⁵⁰, англійські адвокати купували її перед важливими справами, такі ж звичаї існували і в Росії, тому баба могла залишити “сорочку” дитині чи вкрасти її на продаж, або ж для інших (якихось магічних) цілей.

Набуття більшої суспільної ваги, поряд з матеріальною вигодою, могло бути ще однією метою бабування. На нашу думку, сам факт фіксації і застосування терміна у обліковій документації свідчить про певний суспільний статус баби. Очевидно, що особа, яка подавала відомості переписувачам (господар двору чи сама баба) вважала за необхідне вказати, що та чи інша жінка є бабою. Схоже, що і писарі

вважали цю інформацію досить важливою, щоб внести до чистовика перепису. Особи, записані у описі Стародуба як баби, були наймичками, бідними, слабкими тощо і могли бабуванням збільшити свою суспільну значущість. Потрібно відмітити, що джерело не вказує станову приналежність бабів, хоча робить це щодо інших мешканців міста, не називаються вони і вдовами, хоча, наприклад, Анастасію Денисиху з високою долею ймовірності ми можемо назвати вдовою*. Отже при переписі важливіше було записати жінку як баба, аніж вдова, козачка чи міщанка.

Значимість баби була пов’язана і з її можливим впливом на потойбічне життя. Приймаючи пологи, баба могла сама, без священика, охрестити дитину, що вродилася слабкою чи з вадами і могла померти. У такому разі повитуха виконувала одне з найважливіших церковних таїнств, якщо ж дитина залишалася нехрещеною і помирала, то після смерті вона ставала нявкою, русалкою і не могла потрапити до раю. Дитину, що вижила, потім “по-справжньому” хрестили у церкві.

Вивчення бабування, на нашу думку, ілюструє плідність поєднання квантитативних, історико-демографічних методик з методами етнографії. Дослідження статистичних джерел у поєднанні з матеріалами етнографічних розвідок дає змогу по-новому підійти до вивчення вже відомих проблем. Щодо обраної нами, то аналіз матеріалів Генерального опису Стародуба дав змогу визначити число бабів у місті та їх частку в жіночому населенні, висловити припущення щодо числа пологів, які їм доводилося приймати. Джерело подає інформацію про вік бабів, стан їх здоров’я, заняття і розмір прибутків. Така інформація, разом з даними етнографії, уможливує детальніше визначити роль і місце акушерки в українському суспільстві ранньомодерного часу, простежити мотиви, які спонукали жінок зайнятися “акушерською практикою”, розглянути відповідність матеріалів статистичних документів і етнографічних розвідок.

* Баба Анастасія Денисиха мала дочку Марфу, щодо якої немає вказівки “незаконнонароджена”, отже, Марфа народилася у законному шлюбі. Враховуючи вік баби — 80 років, і середню різницю у шлюбі між подружжям за даними Генерального опису Стародубського полку — 4,6 року на користь чоловіків, можемо припустити, що її чоловік помер. Крім того, Денисиха жила у своїй хаті разом з дочкою, а з огляду на можливий вік її чоловік не міг податися у найми, а мав би жити разом з ними. Див.: ЦДІАК — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148 а. — Арк. 420 зв.

Джерела та література

- 1 Волошин Ю. Сучасні історико-демографічні дослідження ранньомодерного українського суспільства: методологічний дискурс / Юрій Волошин // Історична пам'ять. — 2007 — № 1. — С.15.
- 2 Яковенко Н. Вступ до історії / Наталя Яковенко. — К.: Критика, 2007. — С. 222–224.
- 3 Там само. — С. 205.
- 4 Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1–4 / Владимир Даль. — М.: Русский язык, 1978. — Т. 1. А–З. — С. 32.
- 5 Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / Віктор Жайворонок. — К.: Довіра, 2006. — С. 20–22.
- 6 Гаврилюк Н. Картографирование явлений духовной культуры (По материалам родильной обрядности украинцев) / Наталия Гаврилюк. — Киев: “Наукова думка”, 1981. — С. 67.
- 7 Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / Марко Грушевський — К.: Либідь, 2006. — 256 с.
- 8 Сумцовъ Н. О народныхъ воззреніяхъ на новорожденного ребенка / Николай Сумцов // Журналъ министерства народнаго просвещения. — 1880. — № 11. — С. 68–94.
- 9 Беньковскій И. Поверья и обрядности родинъ и крестинъ / Иван Беньковскій // Киевская старина. — 1904. — № 10. — С. 1–3.
- 10 Малинка А. Родыны и хрестыны / А. Малинка // Киевская старина. — 1898. — № 5. — С. 254–286.
- 11 Ястребовъ В. Обрядовое постриженіе детей / В. Ястребов // Киевская старина. — 1895. — №.10. — С. 1–2.
- 12 Маслійчук В. Дітозгубництво на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. / Володимир Маслійчук. — Харків: Харківський музей приватної садиби, 2008. — 128 с.
- 13 Генеральный опис Лівобережної України 1765–1769 рр. Показчик населених пунктів. — К.: Центр. держ. іст. архів УРСР в м. Києві, 1959. — 184 с.
- 14 Когут З. Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760–1830 / Зенон Когут // <<http://litopys.narod.ru/coss5/koh06.htm>>
- 15 Литвиненко М. А. Джерела історії України XVIII ст. — Харків: Видавництво Харкун-ту, 1970. — С. 110.
- 16 Центральний державний історичний архів України у м. Києві (Далі — ЦДІАК). — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 574 зв.
- 17 Там само. — Арк. 218 зв
- 18 Там само. — Арк. 226 зв.
- 19 Там само. — Арк. 330 зв.
- 20 Там само. — Арк. 200 зв.
- 21 Там само. — Арк. 571 зв.
- 22 Там само. — Арк. 448 зв.
- 23 Там само. — Арк. 240 зв.
- 24 Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу... — С. 34.
- 25 Там само. — С. 33.
- 26 Сумцовъ Н. Культурные переживания / Николай Сумцов // Киевская старина. — 1889. — № 10. — С. 29–30.
- 27 Малинка А. Родыны и хрестыны... — С. 256–260.
- 28 ЦДІАК. — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 420зв
- 29 Там само. — Арк. 547 зв.
- 30 Там само. — Арк. 218 зв.
- 31 Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу... — С. 32.
- 32 Малинка А. Родыны и хрестыны... — С. 256.
- 33 ЦДІАК — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — Арк. 200 зв.
- 34 Там само. — Арк. 420 зв.
- 35 Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу... — С. 34.
- 36 Там само. — С. 53–69.
- 37 Ястребовъ В. Обрядовое постриженіе детей... — С. 1–2.
- 38 Малинка А. Родыны и хрестыны... — С. 267.
- 39 Беньковскій И. Поверья и обрядности родинъ и крестинъ... — С. 1–3.
- 40 У Стародубі в цей час наймані робітничі отримували здебільшого 3,5–4,5 рубля на рік. Див.: ЦДІАК — Ф. 57. — Оп. 1. — Кн. 148а. — 610 арк.
- 41 Уоллер М. Лондон. 1700 год / Морин Уоллер; [пер. с англ. М. В. Пановой, Т. П. Церр]. — Смоленск: Русич, 2003. — С. 58–63.
- 42 Gorny K. Ze studiow nad stosunkami ludnosciami Torunia w XVIII w. / Kazimierz Gorny // Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Spoleczne. —

- Torun, 1977. — Historia. XI. — S. 84–85.
- 43 Уоллер М. Лондон. 1700 год... — С. 58–69.
- 44 Жайворонок В. Знаки української етнокультури... — С. 20–22.
- 45 Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу... — С. 34.
- 46 Малинка А. Родыны и хрестыны... — С. 285.
- 47 Сумцовъ Н. О народныхъ воззреніяхъ на новорожденного ребенка... — С. 88–89.
- 48 Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-русскій край, снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ. Юго-западный отделъ. Матеріалы и изслѣдованія, собранные д. чл. П. П. Чубинскимъ. Т. V. Песни любовныя, семейныя, бытовыя и шуточныя. — СПб.: тип. Майкова, 1874. — С. 34.
- 49 Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу... — С. 39.
- 50 Сумцовъ Н. О народныхъ воззреніяхъ на новорожденного ребенка... — С. 79.

Игорь Сердюк

**Баба-повитуха в раннемодерном обществе
(за данными статистических источников и этнографических исследований)**

На основании историко-демографического анализа данных Румянцевской описи города Стародуба и этнографических материалов изучается место и роль повитух в раннемодерном социуме, их численность, возраст, занятия, заработки. Сопоставляется информация статистического источника и этнографических исследований.

Ключевые слова: баба, Генеральная опись Малороссии, дети, роды, Стародуб.

Igor Serduyk

**The midwife in the early-modern society
(based on statistic sources and ethnographical investigations)**

The place and role of midwives in the early-modern society, their quantity, age, incomes and work are studied using Starodub's description and ethnographical sources. The information of the statistic sources and ethnographical investigations are confronted.

Key words: midwives, General description of Malorossia, children, childbirth, Starodub.

